

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ ve BİR UYGULAMA

Yavuz BAYRAM *

Özet

Türk edebiyatında karşılaştırmalı edebiyatla ilgili birçok akademik çalışma bulunmasına rağmen; karşılaştırmalı edebiyat, kuramsal anlamda yeterince bilinmeyen araştırma yöntemleri arasındadır. Bu makalede önce karşılaştırmalı edebiyat terimi üzerinde durulmuştur. Karşılaştırmalı edebiyatın tarihî gelişimi, temsilcileri, diğer yöntemlerle ilişkisi ve en önemli niteliklerinden sonra, Türk edebiyatında karşılaştırmalı edebiyat yöntemiyle ilgili çalışmalardan bahsedilmiştir. Makalenin ikinci bölümünde, ilk bölümdeki verilere ve kuramsal bilgilere dayanılarak, Bâkî ile Taşlıcalı Yahyâ Bey'e ait iki gazelin karşılaştırmalı tahliline yer verilmiştir. Makalede bu iki gazel şu açılardan karşılaştırılmışlardır: şairler, edebî çevre ve dönem, dış yapı (şekil) özellikleri, iç yapı (içerik; konu, bakış açısı, ana ve ara fikirler), dil ve üslup, edebî sanatlar. Gazellerle ilgili incelemeler, önce iki sütun hâlinde verilmiş; ardından bu veriler, ‘benzerlikler’ ve ‘farklılıklar’ başlıkları altında ayrıca değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda, iki şiir arasındaki en yoğun benzerliğin dil (lehçe, şive, ağız) ve dış yapı (şekil) özellikleri açısından söz konusu olduğu görülmüştür. En zayıf benzerlik ise “konu, ana fikir, ara fikirler” gibi içerikle ilgili hususlarda gözlemlenmiştir. Sonuçta iki şiir arasındaki benzerliklerin farklılıklardan çok daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: karşılaştırmalı edebiyat, divan şiiri, Bâkî, Taşlıcalı Yahyâ.

SCIENCE of COMPARATIVE LITERATURE and A PRACTICE (Abstract)

Although there are a lot of academic studies related to comparative literature in Turkish literature; comparative literature is among the researches which have not been known clearly. In this article term of comparative literature has been firstly given. The studies related to comparative method in Turkish literature have been mentioned after the historical development of the comparative literature, its representatives, its relationship with other methods and its most characteristics. In the second part of the article, two gazels belong to Bâkî and Taşlıcalı Yahyâ Bey'e have been evaluated by the method of comparative based on datas and theoretical knowledge given in the first part. In the article these two gazels have been evaluated by these points of views: poets, literary community and period, formal characteristics, contental characteristics (content; subject, point of view, central and secondary themes, language and style, literary arts). Analyses related to the gazels, finally have given in two columns; and then these datas have been evaluated under the title of ‘similarities’ and ‘differences’. In the end of the study it has been shown that the vast similarities in two poems are discussed in point of linguistic and dialectic views. The lowest similarities also have been observed on points related to content like “issue, main idea, sub ideas”. Finally it has been understood that similarities in two poems are more than differences.

Key words: comparative literature, classical Turkish poetry, Bâkî, Taşlıcalı Yahyâ.

Karşılaştırmalı Edebiyat

Karşılaştırmalı (mukayeseli) edebiyat (Fr.littérature comparée, İng.comparative literature); yapısalcılık, dilbilim, anlambilim, ontolojik analiz ve bildungroman gibi, Türk edebiyatıyla ilgilenen bazı akademisyen ve araştırmacıların çabalarına rağmen, henüz yeterince bilinmeyen terimlerdenidir. Bu itibarla örnek uygulama öncesinde, kısa da olsa, bazı değerlendirmelerin yapılmasında yarar vardır. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının mutlaka iki farklı dile ve kültüre ait imgeler, konular, tipler, türler, eserler ya da şairler/yazarlar üzerinde yapılması gerektiğini savunanlar yanında; bu çalışmanın milli edebiyatların sınırları içerisinde yapılabileceğini savunanlar da vardır. Başlangıçta kimi araştırmacılar tarafından Fransız ekolü olarak da adlandırılan ilk görüş, sonraları Amerikan ekolü olarak da kabul edilen ikinci görüş daha çok ilgi görmüştür. Claude Pichois ve Andre

* Dr. OMÜ Amasya Eğitim Fakültesi (ybayram@omu.edu.tr).

M.Rousseau, 'Littérature Comparée' adlı eserlerinde karşılaştırmalı edebiyatla ilgili şöyle bir tanımlama yapmışlardır:

"Karşılaştırmalı edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebî metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel bir sanattır. Yeter ki bu edebî metinler, birçok dile ya da kültüre ait olsunlar; onları daha iyi tanımlayıp anlamak ve onlardan zevk alabilmek için aynı geleneğe ait bulunsunlar."¹

Aynı eserde, karşılaştırmalı edebiyatın bir anlamda sınırlarının çizildiği bu genel tanımın hemen ardından, araştırmacılara daha geniş ve daha özgür bir hareket alanı bırakan önemli bir değerlendirme daha yer almaktadır. Buna göre;

"Herkesin üzerine düşen, yalnızca kendi özel amacına ulaşmak için bu tanımdan kendisine yüzeysel ya da uygunsuz görünen yerleri çıkarıp atmasıdır. Örneğin 'Yeter ki değişik kültürlerle ait olsunlar.' cümlesinin çıkarılışı, Amerikan karşılaştırmacılığının içinde bulunduğu son durumu tanımlayacaktır. Bu anlayışa göre (R.Wellek), karşılaştırmalı edebiyat, bir millî edebiyatın sınırları içerisinde daha iyi yapılabilir. Oysa Avrupalılar, dilbilimsel ya da kültürel sınırdan geçişi 'vazgeçilmez' bir koşul olarak görmektedirler."²

Prof.Dr.Gürsel Aytaç'a göre karşılaştırmalı edebiyatta araştırmacının "görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek; ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, bu farklılığın nedenleri üzerine yorumlar getirmektir."³ Şu halde bir karşılaştırmalı edebiyat çalışmasını, üç ana başlık altında toplanabilecek, asgarî dokuz başlıkta düzenlemek mümkündür:

- a. Konu Açısından Karşılaştırma : 1. Ortaklıklar 2. Benzerlikler 3. Farklılıklar
- b. Düşünce Açısından Karşılaştırma: 1. Ortaklıklar 2. Benzerlikler 3. Farklılıklar
- c. Biçim Açısından Karşılaştırma : 1. Ortaklıklar 2. Benzerlikler 3. Farklılıklar

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu tasnif, karşılaştırmalı bir edebiyat incelemesi için çok genel bir tercih olup sadece ana başlıkları içermektedir. Karşılaştırılacak eserlerin nitelikleriyle uyumlu daha farklı aşamalara yer verilmesi elbette mümkündür. Sağlıklı bir inceleme yapılabilmesi için, bu aşamaların uygun biçimde geliştirilmesi ve alt başlıkların da doğru biçimde belirlenmesi gerekir. Aşağıda bir deneme ve öneri mahiyetinde örnek bir karşılaştırmalı edebiyat incelemesi için bazı aşamalar (bölümler) belirlenmiştir. Şüphesiz herhangi bir karşılaştırma çalışması için, bu seçenekler arasında eleme yapılması veya karşılaştırmaya konu edilen eserlerin yapılarına uygun yeni aşamaların belirlenmesi mümkündür:

1. Dış yapı (şekil) özellikleri açısından karşılaştırma
2. Edebî tür ve bu türün özellikleri açısından karşılaştırma
3. Edebî çevre, dönem, saha ve akım açısından karşılaştırma
4. Müellif (şâir/yazar) açısından karşılaştırma
5. Edebî sanatlar, dil ve anlatım açısından karşılaştırma
6. Bakış açısı, anlatıcı ve hayat felsefesi açısından karşılaştırma
7. Konu, tema, mesaj, motif, tip, ana ve ara fikirler açısından karşılaştırma
8. Kültürel ve sosyal yaşantıyla ilgi açısından karşılaştırma
9. Başka disiplinlerle ilişki açısından karşılaştırma

"Karşılaştırmalı edebiyat, sınırlı ve kesin bir alana uygulanan bir teknik değildir. Geniş ve çok yönlü oluşuyla, hangi zaman ve zeminde olursa olsun, meraktan, sentez

¹ M.Andre Rousseau-Claude Pichois, **Karşılaştırmalı Edebiyat** (Çev.:Mehmet Yazgan), MEB Yay., İstanbul 1994, s.182.

² M.Andre Rousseau-Claude Pichois, **age.**, s.182-183.

³ Gürsel Aytaç, **Karşılaştırmalı Edebiyat**, Gündoğan Yay., Ankara 1997, s. 7.

zevkinden ve her türlü edebî gelişmeye açıklıktan meydana gelmiş bir ruh hâlini yansıtır.”⁴ Farklı görüşleri savunanlar olmakla birlikte, genel kanaate göre karşılaştırmalı edebiyatın konusu, hem millî hem de milletlerarası nitelikte olabilir. Şöyle ki, yerli bir eseri yabancı bir eserle karşılaştırmak mümkün olduğu gibi, yerli bir eseri yine yerli ama farklı bir döneme ait başka bir eserle karşılaştırmak da mümkündür. Hatta aynı döneme veya aynı şâire/yazara ait iki eser de karşılaştırılabilir. Yeter ki aralarında karşılaştırma yapmaya elverişli bir ilişki (benzerlik ya da farklılık) bulunsun. “Çünkü komparatistiğin esprisi, birden çok eseri çalışma konusu yapmakla bakış açısını genişletmektir.”⁵

Diğer taraftan Agâh Sırrı Levend’e göre “Kıyaslama; kişilikler, eserler ve edebiyatlar arasında yapılır..... Kişilikler arasında yapılacak kıyaslama, sırasıyla yerli etkilerden yabancı etkilere doğru genişletilir. Karşılıklı etkiler araştırılır. Kişilikler arasındaki ortak nitelikler belirtilir.”⁶ “Eserler; düşünce, tür, konu, motif ve tip bakımından ele alınarak karşılaştırılır.”⁷ “Yalnız kişilikleri ve eserleri karşılaştırmak yet(mez). Edebiyatları bütün öğeleriyle bir bütün olarak, belli bir süre içinde karşılaştırmak gerek(ir).”⁸ Bu bilgilere dayanarak karşılaştırmalı edebiyat bilimi için uygun çalışma alanlarını aşağıdaki şekilde belirlemek mümkündür:

1. Edebî eserle felsefî, sosyolojik, psikolojik, tarihî ya da dinî bir eserin karşılaştırılması
2. Türk edebiyatına ait bir eserle yabancı bir edebiyata ait bir eserin karşılaştırılması
3. Anadolu sahası Türk edebiyatına ait bir eserle Çağatay sahası Türk edebiyatına ait bir eserin karşılaştırılması
4. İslâm öncesi Türk edebiyatına ait bir eserle İslâmî dönem Türk edebiyatına ait bir eserin karşılaştırılması
5. Divan edebiyatına ait bir eserle halk edebiyatına ait bir eserin karşılaştırılması
6. 15.Yüzyıl divan şiirine ait bir eserle 18.yüzyıl divan şiirine ait bir eserin karşılaştırılması
7. Sebki Hindî üslûbuna uygun yazılmış bir eserle mahallîleşme cereyanına mensûp bir şâirin eserinin karşılaştırılması
8. İki farklı şâirin şiirlerinin karşılaştırılması
9. Bir şâirin iki farklı şiirinin karşılaştırılması

Karşılaştırmada “imge”nin esas alınması durumunda dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Gürsel Aytaç bunu şöyle izah etmektedir:

“Ulusal imgenin yabancı edebiyatlarda aranması ya da herhangi bir edebiyatta, herhangi bir edebî akımda bir ulusun imgesinin ortaya çıkarılmak istenmesi, araştırmanın yöntemine bağlı olarak, komparatistik çalışması olur da olmaz da: Olabilmesinin koşulu, araştırmanın edebiyat bilimi ölçütlerine göre yürütülüp karşılaştırma yaparak, sonuçta bir imge tespiti yapmaktır. Aksi halde, -ki eleştirilerin önemli bölümü bu yöndedir- sosyal psikoloji, tarih gibi bilimlerin verileriyle çalışmak zorunluluğu oluşur ve bu da söz konusu araştırmayı edebiyatbilimsellikten, dolayısıyla komparatistikten uzaklaştırır. İnci Enginün’ün, ‘Mukayeseli Edebiyat’ başlıklı kitabında yer alan yazılarından çoğu bu çeşit imgebilimsel çalışmadır.”⁹

Tarihî gelişimi açısından karşılaştırmalı edebiyatın oldukça karmaşık bir sürece sahip olduğu görülür. Bu karmaşanın temelinde, ilk örneklerin tam anlamıyla ve bilinçli biçimde ‘karşılaştırmalı edebiyat’ disiplini kuralları çerçevesinde hazırlanmamış olmaları yatmaktadır. Gürsel Aytaç ve Fransız akademisyenler tarafından oldukça ayrıntılı biçimde ele alınan karşılaştırmalı edebiyatın tarihî gelişimini, sözü edilen kaynaklardaki bilgilere

⁴ M.Andre Rousseau-Claude Pichois, **age.**, s.49.

⁵ Gürsel Aytaç, **age.**,s. 72

⁶ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.:1, TTK Yay., Ankara 1988, s.44.

⁷ Agâh Sırrı Levend, **age.**, s.45.

⁸ Agâh Sırrı Levend, **age.**, s.48.

⁹ Gürsel Aytaç, **age.**,s. 77.

dayanarak, öncülerin ve katkıda bulunanların isimlerini çok kısa biçimde şöyle özetlemek mümkündür:

Sorbiene, J.Dryden, Elias Schlegel, Montesqieu ve Madame de Stael; karşılaştırmalı edebiyatın habercileri ve hazırlayıcıları sayılırlar. Daha sonra Goethe, Rückert, Franz Bopp, Julim, C.Gustav Carus, François Villeman, Thomas Mann ve Henrich Mann; karşılaştırmalı edebiyatın gelişim sürecine önemli katkıda bulunmuşlardır. Üniversitelerinde karşılaştırmalı edebiyata ilk yer veren ülke olan Fransa'daki öncüler arasında Abel François Villeman, Jean Jacques Ampere, Philarete Chasles, Frederic Ozanam, Louis Benloew, A.Delatouche ve Baldensperger sayılabilir. Moriz Carriere, Friedrich Hirt, Ernst Robert Curtius, Max Koch Almanya'da; Hugo Meltz ile Lownitz Macaristan'da; Francesco de Sanctis, Artura Graf ve Artura Farinelli ise İtalya'da karşılaştırmalı edebiyatın öncüleri arasındadır. İsviçre'de Marc Monnier, Louis ve Paul Betz; Hollanda'da Georg Brandes ve İngiltere'de de Mathew Arnold bu anlamda önemli isimlerdir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin en güçlü olduğu ülke olan ABD'de ilk kürsüler, Harvard Üniversitesi'nde (1890) ve Columbia Üniversitesi'nde (1899) kurulmuştur. Nazi baskısından kaçıp ABD'ye sığınan Helmut Hatzfeld, Leo Spitzer ve Erich Auerbach gibi Alman romanistler, bu ülkede karşılaştırmalı edebiyat bilimine önemli katkı sağlamışlardır. Nitekim Baldensperger'in öğrencileri olan Paul Hazard ve Paul Van Tieghem, Amerika'da karşılaştırmalı edebiyat biliminin en önemli temsilcilerindendir. İsviçre asıllı Werner Paul Friedrich ise ABD'de Fransız ekolünün en güçlü temsilcisi olmuştur.

Rene Wellek'in 1958 yılında bir konferansta¹⁰ yaptığı ve çok kısa bir özeti dört madde hâlinde, aşağıda verilen açıklamaları, hem Amerikan ekolünün karşılaştırmalı edebiyat bilimine bakış açısını hem de bu bakış açısının Fransız ekolüyle farklılığını ortaya koymaktadır:

1. "Karşılaştırmalı edebiyat bilimini iki edebiyat arasında ithalat-ihracat incelemesine indirgemek gibi bir deneme olsa olsa 'yanlış'tır.
2. Eğer eserin, yazarın psikolojisi ya da devrinin düşünce yapısına karşı durumunu araştırıyorsak, başka şeylerle uğraşırız.
3. Bence tek doğru görüş, sanat eserini çok yönlü bir bütün, anlam ve değeri içinde saklayan göstergeler kurgusu olarak algılayan kararlı 'bütüncül' görüştür.
4. Sanat eserinin incelenişine ben 'edebiyat içi' diyorum, yazarının bilinciyle ilişkisinin incelenmesine ise 'edebiyat dışı'.¹¹

Aşağıda sıralanan etkenler, milletler arasında kültürel münâsebetleri ve yakınlaşmaları da beraberinde getirmiş; bu durum karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları için elverişli bir ortamın doğmasını sağlamıştır.

1. Kitap, dergi, gazete, televizyon ve internet gibi iletişim araçları sâyesinde milletler arası münâsebetlerin hızlanması ve kolaylaşması.
2. Kara, deniz ve hava yolu ulaşım araçlarının teknolojik gelişmeler sâyesinde şehirlerarası ve ülkeler arası ulaşımın hızlı ve konforlu hâle gelmesi.
3. Siyasal ve ekonomik sebeplerle başka ülkelere yerleşen şâir ve yazarların faaliyetlerine bu ülkelerde de devam etmeleri.
4. Öğrenim görmek üzere başka ülkelere gönderilen öğrencilerin değişik kültürleri tanımaları ve değişik kültürel unsurları kendi ülkelerine transfer etmeleri.
5. Kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda gelişmiş ülkelerdeki eserlerin, örnek alınmak ve yararlanılmak üzere çevrilmesi.

¹⁰ The Crisis of Comperative Literature: Karşılaştırmalı Edebiyat Krizi.

¹¹ Gürsel Aytaç, **age.**,s. 65-71

Bizde Tanzimat'tan bu yana Batı edebiyatı, özellikle de Fransız edebiyatı örnek seçilmiş, Namık Kemal'den Halid Ziya'ya, Halide Edib'e kadar birçok edebiyatçı Batı edebiyatıyla Türk edebiyatını karşılaştırma yoluna gitmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde Yakup Kadri, Yahyâ Kemâl ve Cevat Şâkir Kabaağaçlı gibi isimler, eski Yunan ve Roma edebiyatlarına yönelmişlerdir. Cemil Meriç ise Türk edebiyatında Hind edebiyatı rüzgarları estirmiş; daha doğrusu Türk edebiyatına Hint edebiyatı ile yeni bir soluk getirmeyi amaçlamıştır. Onun ifâdesiyle, “Hind’i göklere çıkarışımız Batı’yı yermek için değildir. Himalaya’nın keşfi Oлимп’e karşı beslediğimiz sevgiyi azaltmadı. Ama eski Yunan, yalnız kitaplarda yaşıyor. Hind’in dehasını dile getiren büyük fikir adamları çağdaşımız..... Kafayla gönlü barıştıracak yeni bir terkip için Hind’in kılavuzluğuna ihtiyaç vardır.”¹²

Avrupa tarihînin ilk çevirmeni Odissea’yı Latince’ye tercüme eden Livius Andronicus’dur (MÖ 200). MÖ 1.yüzyılda da Matius ve Ninnius Crassus, İlyada’yı Polybios ise Virgilius’u çevirmişlerdir. Çevirinin karşılaştırmalı edebiyat bilimi açısından çok önemli bir işlevi vardır. Zira karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları için elverişli şartların oluşması, yeterli çevirinin yapılmasına bağlıdır. Bu açıdan çevirinin tarihsel gelişimine de kısaca değinmekte yarar vardır.

“Hümanizm, bilindiği gibi aslında edebi çeviri etkinliğinin başarısıdır. İtalya’da başlayıp kaynaklara dönüşle eski Roma - Yunan edebiyatını yeniden canlandırıp ondan alınan güçle Ortaçağ’ın hayat anlayışına karşı oluşturulan bir kültür dönemidir bu.”¹³ 1812’de Avusturyalı Joseph Von Hammer Purgstall, Hafız’ın şiirlerini; Friedrich Rückert de Kuran-ı Kerim’i, Genceli Nizami’nin İskendername’sini, Arap Hariri’yi ve Ebu Tammam’ın şiir antolojisi niteliğindeki Hamasa’sını Almanca’ya çevirmişlerdir.

Türklerin İslâmiyet’i kabul etmeleriyle birlikte, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde, başlangıçta dinî, daha sonraları kültürel, sanatsal ve bilimsel içerikli binlerce eser Arapça ve Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirilerin yerini, Tanzimat’la birlikte Batı dillerinden yapılan çevirilerin aldığı görülür. 1940’lı yıllarda devrin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali YÜCEL’in yönlendirmesiyle Tercüme Bürosu’nun başında bulunan Sabahattin Eyüboğlu ve Nurullah Ataç gözetiminde, toplam 638 yabancı eser Türkçe’ye çevrilmiştir. Bu çeviri eserlerin 604’ü Batı edebiyatlarına âit iken; sadece 34’ü Doğu edebiyatlarından seçilmiştir. 210 eserle Fransız edebiyatı başı çekmekte, onu 90 eserle Alman edebiyatı, 78’le Rus ve 65 eserle İngiliz edebiyatı takip etmiştir. Ayrıca Azra Erhat, Yunan-Roma edebiyatlarından yaptığı çevirilerle bu iki edebiyatı Türk okurlarına tanıtmıştır.

Prof.Dr.İnci Enginün, 1992’de yayınlanan “Mukayeseli Edebiyat” adlı kitabında, Türkiye’de karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının yerleşmemiş olmasıyla ilgili olarak şu tespite yer verir:

“Ülkemizde önce Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde başlatılmış olan bu çalışma sahası, araştırmanın bağlı olması gereken Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün dışında olması yüzünden kökleşmemiştir. Cevdet Perin’in İstanbul ve Ankara üniversitelerinde bir süre yürüttüğü bu çalışmalar, onun ayrılmasından sonra durmuştur. 1964’ten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yaptırılan doktora tezleri ve Mukayeseli Edebiyat derslerinin lisans programına alınmasıyla bir süre devam etmişse de verimli olamamıştır. Değişik kültür çevrelerinden beslenmiş olan Türk edebiyatı için mukayeseli edebiyat çalışmaları büyük önem taşıdığı halde, üniversitenin genişlik taşıması gereken ufku, hemen hemen her bölümün içinde kapanmıştır. 1928 öncesi metinlerin eski harflerle olması da

¹² Cemil Meriç, **Bir Dünyanın Eşiğinde**, İletişim Yay. İstanbul. 1994, s.20.

¹³ Gürsel Aytaç, **age.**,s. 36.

araştırmacılar ek hazırlık beklemektedir. Bu yüzden de batı ve doğu yabancı edebiyatlarının uzmanları, Türk edebiyatını bilmemekte, Türk edebiyatıyla uğraşanlar da diğerlerine kayıtsız kalmaktadırlar.”¹⁴

Diğer yandan üç ayda bir çıkan Gündoğan Edebiyat'ın bizde karşılaştırmalı edebiyat biliminin ilk yayın organı olduğunu söyleyen Gürsel Aytaç, uzun yıllardan beri “Çağdaş Nesir” başlığı altında karşılaştırmalı edebiyat dersleri vermekte ve bu dalda hazırlanan tez çalışmalarını yürütmektedir. Denetiminde pekçok lisans, yüksek lisans ve doktora tezi karşılaştırmalı edebiyat incelemesi olarak hazırlanmıştır. Ayrıca 1997 yılında kurulan İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde, 40'ı paralı 10'u burslu olmak üzere toplam 50 öğrencinin alınmasının planlandığı bir Karşılaştırmalı Edebiyat dalı kurulmuş; daha sonraki yıllarda değişik üniversitelerimizde karşılaştırmalı edebiyatla ilgili dersler ve ana bilim dalları oluşturulmuştur.

Son olarak Türkiye’de yapılan karşılaştırmalı edebiyatla ilgili çalışmalara dair bazı verilere değinmekte yarar görülmektedir. 1943 yılında Şerif Kılıçel tarafından karşılaştırmalı edebiyatın Türkiye’de tanınmasına katkıda bulunan önemli bir çeviri yapılmıştır: Tiaghem, Paul Van, **Mukayeseli Edebiyat**, Maarif Vekilliği, Ankara 1943. Yaptığımız araştırmalar sonunda, konu ya da yöntem itibarıyla karşılaştırmalı edebiyatla ilgili olarak, 7 adet Türkçe müstakil çalışma¹⁵ tespit edilmiştir¹⁶.

Milli Kütüphane tarafından 2001 yılında yayınlanan ve 1923-1999 yılları arasını kapsayan “Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası”ndan elde edilen bilgilere göre, bu dönem içinde Türkiye’de “siyasal bilimler, sosyal bilimler, din bilimleri, hukuk, felsefe, mantık, askerlik, hayvan bilimleri, mühendislik, eğitim, tarım, ekonomi, kimya, astronomi, güzel sanatlar, mimarî, fizik, tarih, istatistik, müzik” gibi muhtelif konularda karşılaştırma yönteminden yararlanılarak yazılmış 1970 adet makale yayınlanmıştır. Bunların 32’si “Türkçe, Türk Dili, Dil ve Dilbilim”; 24’ü ise “Edebiyat” konu başlığında toplanmıştır.¹⁷ Edebiyat başlığındaki Türkçe makaleler, aşağıda tarih sırasına göre verilmiştir:

Sadri Ertem, “Türk Edebiyatının Muhtelif Devirleri Arasında Bir Mukayese”, **Varlık**, C:2, S:40, Ankara 1935, s.249-251; Faruk Kadri Timurtaş, “Şeyhî ve Nizâmî’nin Hüsrev ü Şirin’lerinin Konu Bakımından Mukayesesi”, **İÜFTDE Dergisi**, C:10, İstanbul 1960, s.25-34; İnci Enginün, “Byron ve Hâmîd’in Sardanapal Piyesleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, **İÜFTDE Dergisi**, C:15, İstanbul 1967, s.13-44; Cahit Kavcar, “Nâbî ile Tevfik Fikret Arasında Küçük Bir Karşılaştırma”, **Hisar**, C:9, S:68, Ankara 1969, s.23-26; Merih Haser, “Aşk-ı Memnu ile Muhâdarât Romanları Arasında Bir Karşılaştırma”, **Türk Edebiyatı**, C:1, S:4, İstanbul 1972, s.28-30; Harun Tolasa, “Edebiyat Tenkidinde Karşılaştırma Yolu İle Divan Şiirinde Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğ Özetleri**, İstanbul 1977, s.144-145; Adile Ayda, “Mukayeseli Edebiyat”, **Hisar**, C:19, S:259, Ankara 1979, s.7-8; Yüksel Özoğuz, “Bir Karşılaştırmalı Yazın Çalışması: Ingeberg Bachmann ve Yahya Kemal Beyatlı’nın Birer

¹⁴ İnci Enginün, **Mukayeseli Edebiyat**, Dergâh Yay., İstanbul 1992, s.17-18.

¹⁵ Hasibe Mazioğlu, Fuzûlî-Hâfız: İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma, İş Bank.Yay., Ankara 1956; Ağâh Sırrı Levend, Arap Fars ve Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi, İş Bank.Yay., Ankara 1959; Hasan Sertkaya, Çarhname-i Ahmed Fakih’in Kutadgu Bilig’le Kısa Mukayesesi, İstanbul 1969; Fikret Türkmen, Aşık Garib Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, ATAÜ., Erzurum 1975; Yusuf Uralgıray, Arap Edebiyatı Tarihine Mukayeseli Genel Bir Bakış, Ankara 1979; İnci Enginün, Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yay., İstanbul 1992; Gürsel Aytaç, Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat, Gündoğan Yay., Ankara 1997.

¹⁶ Bu çalışmalar dışında dil ve dilbilimle ilgili 5 adet müstakil çalışmaya ilaveten “hukuk, felsefe, din, sanat, mantık, mimarî, eğitim, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, tasavvuf, tarih ve Arap dili gibi pek çok konuda yazılmış 1002 adet eser tespit edilmiştir. Ayrıca adında “karşılaştırma, mukayese ya da kıyaslama” gibi sözcüklerin bulunmadığı çalışmaların bu sayılara dahil olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

¹⁷ Bu anlamda 1971 yılında yapılmış bir çeviri de dikkat çekmektedir: Rene Wellek-Austin Warren, “Genel Karşılaştırmalı ve Ulusal Edebiyat” (Çev.:Yurdanur Sayman), **Yeni Dergi**, C:7, S:77, İstanbul 1971, s.112-119.

Şiiri Üzerine”, **Bağlam**, C:1, İstanbul 1979, s.185-207; Gürsel Aytaç, “Aysel Özakin ve Ingeberg Bachmann’ın Sanatçı Romanları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Yazko Edebiyat**, C:3, S:17, İstanbul 1982, s.104-120; Muhsin İlyas Subaşı, “Dergileri Kıyaslarken”, **Töre**, C:12, S:136, Ankara 1982, s.52-54; Önder Göçgün, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde İyi Kötü Karşılaştırması”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:27, İstanbul 1983, s.156-173; Hüseyin Tuncer, “Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye ve Tarih-i Edebiyat Dersleri Üzerinde Bir Mukayese”, **Millî Kültür**, S:61, Ankara 1988, s.76-79; Agâh Sırrı Levend, “Kıyaslamalı Edebiyat”, **Türk Edebiyatı Tarihi 1**, TTK Yay., Ankara 1988, s.44-51; Bilge Ercilasun, “Mehmet Âkif Mehmet Emin ve Tevfik Fikret Arasında Bir Mukayese”, **Türk Kültürü**, C:26, S:306, Ankara 1988, s.628-633; Kemal Kahraman, “Tarık Buğra ve Kemal Tahir-Bir Karşılaştırma Denemesi”, **İlim ve Sanat**, S:26, Ankara 1989, s.24-27; Hüseyin Tuncer, “Zavallı Çocuk-Vuslat ve İçli Kız Piyeslerinin Mukayesesi”, **Millî Kültür**, S:79, Ankara 1990, s.67-69; Evren Erem, “Jale Parla ile ‘Babalar ve Oğullar’ Üzerine (Karşılaştırmalı Edebiyat Üzerine)”, **Varlık**, C:57, S:1004, İstanbul 1991, s.53-54; Sabahattin Çağın, “Refik Hâlid Karay’ın ‘Şeftali Bahçeleri’ ve Çehov’un ‘Bir Ülkü Adamı’ Hikayelerinin Mukayesesi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S:9, İzmir 1998, s.81-86; Fatih Tepebaşı, “Genç Werther’in Acıları ve Dokuzuncu Hariciye Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Türk Dili**, S:564, Ankara 1998, s.533-544; R.M. Queybullayeva, “Edebiyatların Karşılaştırmalı Tipolojisine Dair”, **Türk Kültürü**, C:37, S:435, Ankara 1999, s.396-402; Rahile Geybullayeva, “Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihine Dair”, **Türk Kültürü**, C:37, S:431, Ankara 1999, s.114-150; Jale Parla, “Berna Moran ve Karşılaştırmalı Edebiyat”, **Varlık**, C:66, S:1100, İstanbul 1999, s.22-32.

YÖK Dökümantasyon Merkezi kayıtlarına göre 1984’ten beri Türkiye’de karşılaştırmalı edebiyatla ilgili olarak pek çok yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmıştır. ‘Karşılaştırmalı edebiyat’ ibaresiyle yaptığımız taramada bu merkezin kayıtlarına geçmiş ve anahtar sözcükleri arasında ‘karşılaştırmalı edebiyat’ ibaresi bulunan tamamlanmış 32 yüksek lisans ve 28 doktora çalışması tespit edilmiştir. Bu çalışmaların 15’i Ankara Üniversitesi’nde, 13’ü Hacettepe Üniversitesi’nde, 6’sı Gazi Üniversitesi’nde, diğerleri ise sırasıyla Marmara, Atatürk, Mersin, Ege, İstanbul, Ondokuz Mayıs, Uludağ, Fırat, Selçuk, Boğaziçi, Anadolu, İnönü, Çukurova ve Yüzüncü Yıl üniversitelerinde yapılmıştır.

Bütün bu çalışmalara ek olarak, başlığında ya da anahtar sözcükleri arasında ‘karşılaştırma’ ifadesi bulunmayan çalışmaların da olduğunu unutmamak gerekir. Üniversitelerimizde uzun zamandır divanlar, mesnevîler, tezkireler...vs üzerinde yapılagelen ve birden çok nüshanın incelenmesiyle oluşturulan karşılaştırmalı metin çalışmalarını da bu anlamda dikkate değer örnekler olarak kabul etmek mümkündür.

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi adlı eserinde Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ, bu yöntemin uygulanışında dikkat edilmesi gereken bazı hususlara işâret etmektedir. Bunlar arasında önemli görülen birkaçı aşağıda verilmiştir:

1. (Karşılaştırmalı bir edebiyat incelemesi yapacak olan araştırmacı,) “yapacağı araştırmanın ‘giriş’inde keşfettiği ortak konunun ne olduğunu, bunu nasıl keşfettiğini belirtmekle işe başlar.
2. Karşılaştırmalı edebiyatın objesi olan eserlerin incelenmesinden önce, o eserlerin yazarları hakkında tanıtıcı bilgiler verme, yine ilk ana bölümlerde yapılmalıdır.
3. Ortak konu, motifler, tek tek incelenmeli, ama sonra mutlaka işlenişlerindeki farklılıklar, uygulanan inceleme yöntemi çerçevesinde açıklanarak belli bir zemine oturtulmalıdır.
4. İncelenen eserler farklı dönemlere aitse ortak konunun ve motiflerin işlenişindeki edebî ve düşünsel akıma değgin farklılıklar ortaya çıkarılmalıdır.
5. İki eser arasındaki benzerliklerin, yazarlar arasında kimin verici kimin alıcı olduğunun izini sürmek ve bunu keşfetmek araştırmacıya belli bir zevk verebilir, ama orijinalliğin etkilerden azade olmak anlamına gelmediğini, önemli olanın o etkileri nasıl hal hamur edip yeni bir şey ortaya çıkarmak olduğunu bilmek gerek. Karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı işte bu gerçeği gözardı etmeksizin, alıcının kendi yaratısına yeni neler kattığını bulup gösterirse ‘usulünce’ iş görmüş, etki avcılığını ilkel bir zevk halinden kurtarmış olur.”¹⁸

¹⁸ Gürsel Aytaç, *age.*, s. 75-78

B. Uygulama: Bâkî ile Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Birer Gazelinin Karşılaştırılması

Yukarıda tarihsel gelişimi ve genel hatlarıyla kuramsal alt yapısı üzerinde durulan karşılaştırmalı edebiyat çalışması için aşağıda, divan şiirinin iki büyük şairinden birer gazelin incelenmesine yer verilmiştir.

Gazel A ¹⁹

1. Terk itdi ben za'îfini gitdi revân gibi
Gelmek müyesser olmadı bir dahu cân gibi
2. Serkeşlik eylemezse o servün ayağına
Yüzler süriyü varayın âb-ı revân gibi
3. Devr içre gerçi sen de serâmedsin iy Güneş
Olmayasun ol âfet-i devr-i zamân gibi
4. İy âh o mâhun irişemezsin kulağına
Başun gerekse göklere irsün figân gibi
5. Tîr-i gamun nişânesidür diyü Bâkî'yi
Elle ki halk çekdi çevürdi kemân gibi

Gazel B ²⁰

1. Âdem hevâya uymasa berg-i hazân gibi
Kuru yire sürinmese âb-ı revân gibi
2. Söylenme ehl-i diller arasında cehl ile
Ma'nâsı yok terâne-i sâzendegân gibi
3. Saff-ı ni'âli mesken-i 'âlî tasavvur it
Toğrulma yirlerün yücesine duhân gibi
4. Deryâ gibi gıdâmı sana gönderit Hudâ
Zînhâr bakma iller eline toğan gibi
5. Yahyâ muhît-i ma'rifet olana varıgôr
Deryâya yolu uğrayan âb-ı revân gibi

A. Beyitlerin düzyazıya çevrili şekilleri

1. Ben zayıf (ve âciz âşığı) terk (edip) rûh(un bedenden ayrılması) gibi gitti. Cân gibi bir daha gelmesi müyesser²¹ olmadı.
2. İnatçılık ve dikbaşlılık etmezse, akar su gibi yüzler sürerek o servi (boylunun) ayağına varayım.
3. Ey Güneş! Dünyanın serâmedi²² olsan da, o zamanın âfeti gibi olamazsın.
4. Ey âh! Başın figân gibi göklere erse de o ay (yüzlünün) kulağına erişemezsin.
5. Gam okunun nişânesidir²³ diye, Bâkî'yi elle bir bak ki, halk (onu) yay gibi çekip çevirmiştir.

B. Beyitlerin düzyazıya çevrili şekilleri

1. İnsan, hazân yaprağı gibi arzularının yeline uymasa; akar su gibi kuru yerde sürünmese.
2. Gönül ehlinin arasında, çalgıcıların anlamsız terâneleri gibi cehâletle söylenip durma.
3. Saff-ı ni'âli²⁴ en yüce yer olarak tasavvur et; duman gibi (her zaman) yerlerin yücesine yönelme.
4. Allah, denize (gönderdiği gibi), sana da yiyeceğini gönderir; sakın doğan gibi başkalarının eline bakma.
5. Yahyâ! Yolu denize düşen akar su gibi, marifet sahibi olana var.

Şimdi bu iki şiirin hangi açılardan karşılaştırılacağı belirlenmesi gerekmektedir. Daha önce bir tablo hâlinde verilen karşılaştırma aşamalarından da yararlanılarak, Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'e âit bu iki şiirin karşılaştırılmasında esas alınabilecek alanları aşağıdaki şekilde tespit etmek mümkündür:

¹⁹ Gazelin metni ve düzyazıya çevrili şekli için iki kaynaktan yararlanılmıştır: **Bâkî Divanı** (Haz.:Sabahattin Küçük), TDK, Ankara 1994; Faruk Kadri Timurtaş, **Bâkî Divanı'ndan Seçmeler**, KTB Yay., Ankara 1987. Ayrıca Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından hazırlanan "**Bâkî Hayatı, ve Şiirleri Cilt 1 Divan**, Sühûlet Kitab Yurdu, İstanbul 1935" adlı çalışma da göz önünde bulundurulmuştur.

²⁰ Gazelin metni ve düzyazıya çevrili şekli için iki kaynaktan yararlanılmıştır: **Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı** (Haz.:Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977; Mehmed Çavuşoğlu, **Yahyâ Bey ve Dîvânından Örnekler**, KTB Yay., Ankara 1983.

²¹ Müyesser : Kolay bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın itabevi, Ankara 1998).

²² Serâmed : Başta bulunan, ileri gelen (Ferit Devellioğlu, **age.**).

²³ Nişâne : İz, alâmet, belirti (Ferit Devellioğlu, **age.**).

²⁴ Saff-ı ni'âl : Ayakkabıların dizildiği sıra, papuçluk; meclisin en aşağı yeri (Ferit Devellioğlu, **age.**).

1. Şiirlerin, şâirleri açısından karşılaştırılması.
2. Şiirlerin, edebî çevre ve dönemleri açısından karşılaştırılması.
3. Şiirlerin, dış yapı (şekil) özellikleri açısından karşılaştırılması.
4. Şiirlerin, “konu, bakış açısı, ana ve ara fikirler” açısından karşılaştırılması.
5. Şiirlerin, “dil ve üslûp açısından karşılaştırılması.
6. Şiirlerin “edebî sanatlar” açısından karşılaştırılması.

1. Şiirlerin Şâirleri Açısından Karşılaştırılması

Bâkî

1. 1526'da İstanbul'da doğdu.
2. 1600'de 74 yaşında İstanbul'da öldü.
3. Kanuni Sultan Süleyman, II.Selim, III.Murad ve III.Mehmed devirlerini gördü.
4. Asıl adı : Mahmud Abdülbâkî.
5. Babası: Fatih Camii müezzini Mehmed Efendi
6. İyi eğitim görmüş ve devrin ilimlerini öğrenmiş.
7. Hocaları: Karamânîzâde Ahmed Efendi, Karamânîzâde Mehmed Efendi, Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi.
8. Gençliği Fatih medresesinde ve Zâtî'nin dükkânında geçti.
9. Devrin önde gelen şairleriyle, ilim ve devlet adamlarıyla, sadrazamlarıyla tanıştı. Kanuni ile yakın sohbetlerde bulundu.
10. Bulunduğu başlıca görevler: Murad Paşa medresesi müderrisliği, Süleymaniye medresesi müderrisliği, İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği.
11. Mezarı İstanbul'da Edirnekapı'dadır.
12. Kaynaklara göre, Mehmed ve Abdurrahman adlarında iki oğlu vardır.
13. Devrin sultânü'ş-şuarâsı kabul edilir. Tesiri geniş bir coğrafyaya yayılarak bugüne kadar ulaşmıştır.

Eserleri

1. Türkçe Dîvân
2. Meâlimü'l-Yakîn (dînî içerikli, çeviri, nesir)
3. Fezâ'ilü'l-Cihâd (dînî içerikli, çeviri, nesir)
4. Mekke Tarihî (dînî içerikli, çeviri, nesir)
5. Hadîs-i Erba'în Tercümesi (dînî içerikli, çeviri, nesir)

Örnek beyitler

Senden ayrılmak katı müşgîl belâdur dôstum
Yoluna ölmek egerçi 'âşîka âsân gelür

Aldun hezâr büt-gedeyi mescid eyledün
Nâkûs yerlerinde okutdun ezânları

Yârdan cevri ü cefâ derd ü elem gibi gelür
Gayrıdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür

Gâfil geçürme fırsatı kim bâğ-ı 'âlemün
Gül devri gibi devleti nâ-pâyârdur

Taşlıcah Yahyâ Bey

1. 1488(?)'de Taşlıca'da (Arnavutluk) doğdu.
2. 1582'de 94 (?) yaşında öldü.
3. Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II.Selim ve III.Murad devirlerini gördü.
4. Babası : Devşirme ve yeniçeri.
5. İyi eğitim görmüş ve devrin ilimlerini öğrenmiş.
6. Hocaları: Kemalpaşaoğlu, Kadrî Efendi, Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi.
7. Gençliği ve olgunluk dönemi daha çok seferlerde geçti.
8. Katıldığı seferler: Çaldıran Savaşı, Bağdat seferi, Mısır seferi, Viyana ve Alaman seferleri.
9. Devrin önde gelen şairleri, ilim ve devlet adamlarıyla, sadrazamlarıyla tanıştı ve bir kısmından himâyeye gördü.
10. Bulunduğu başlıca görevler: Yeniçerilik, sipâhîlik, yayabâşılık, evkâf mütevellîliği, uç gazîliği.
11. Mezarı, Rumeli'de Zvornik yakınlarındadır.
12. Kaynaklara göre biri Âdem adında iki oğlu vardır.
13. Son zamanlarında Gülşenî tarikatına mensup olduğu bilinen şair, özellikle mesnevî tarzında üstâd kabul edilmiştir.

Eserleri

1. Türkçe Dîvân
2. Hamse
 - a. Şâh u Gedâ (mecâzî aşktan hakiki aşka geçiş)
 - b. Gencîne-i Râz (dînî hikâyeler)
 - c. Yûsuf u Zelîha (klasik aşk hikâyesi)
 - d. Gülşen-i Envâr (dînî-ahlâkî hikâyeler)
 - e. Kitâb-ı Usûl (görgü kuralları, genel âdâb)

Örnek beyitler

Kimseler nazm ile gelmese n'ola meydânuma
Mînnet ol Allâh'a oldum san'atında pehlevân

Göz görmeyle katlanur imiş gönül dimen
Bana kazıyyenün n'ideyin 'aksi oldı hep

İlâhî sana itdükçe niyâzı
Hakîkî eyle bu 'ışk-ı mecâzı

Cümlemüz 'âleme ağlar gelür ağlar gider
Ebedî râhatı yok rûha dem-i rihlet var

Fermân-ı ‘ışka cân ile var inkıyâdimuz
Hükm-i kazâya zerre kadar yok ‘inâdimuz

Baş eğmezüz edânîye dünyâ-yı dîn için
Allah’adur tevekkülümüz i’timâdimuz

Minnet Hudâ’ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i ‘âlemde adımız

Âvâzeyi bu ‘âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

Kadrüni seng-i musallâda bilüp iy Bâkî
Durup el bağlayalar karşuna yârân sâf sâf

Kelâm-ı ‘ışk iy Bâkî serâser sırr-ı vahdetdür
Murâdı cümleñün birdür bütün dünyâyı söyletsen

Gül gülse dâ’im ağlasa bülbül ‘aceb degül
Zîrâ kimine ağla dimişler kimine gül

Nâm u nişâne kalmadı fasl-ı bahârdan
Düşdi çemende berk-i dirahit i’tibârdan

‘Âşıkâne gönlini akıtmayaydı yâre su
Olmaz idi vâdî-i ‘ışka düşüp âvâre su

Hâr-ı râhundur senün lâm-ı ta’alluk sûfiyâ
Raht u bahtı olmayanlar cennete âsân gider

Gönül alçaklığın eyle su gibi kendüni görme
Habâbun hânesin vîrân iden bâd-ı gurûridur

Kim ki bir gîce seni düşde der-âgûş itse
Cân virür haşra degin kendüyi uyhuya çeker

Saçı ağarur âdemün karlu tağa döner başı
‘Ömri bahârını anun âhir iden şitâ gelür

Açılmaz ey nihâl-i bâğ sensüz gönli ‘uşşâkun
Ne meyl-i bûstân eyler ne seyr-i gülsitân ister

Bâde-nûşân gibi toğrı yolumuzdan sapmazuz
‘Avn-i Fir’avn ile Şeddâdî binâlar yapmazuz

Enbiyâ gibi belâ yolından irsâd olmuşuz
Zâlimün zulminden artar kadrümüz ‘unvânımız

Hilâl ile felege dönmişüz biz ey Yahyâ
Büyüklenürlere kûhuz garîbe bir kâhuz

Ulu tağlardan akan âb-ı revân gibi hemân
Söyledüğü sözi bilmezlere sağırlandırız

Benzerlikler: Görüldüğü gibi her iki şair de, hem medreselerden hem de zamanlarının önde gelen âlimlerinden ilim tahsil etmişlerdir. Bununla bağlantılı olarak Türkçe’ye zaten çok iyi vâkıf olan iki şair; Arapça, Farsça ve devrin diğer ilimleri konusunda bilgi sahibi olmaları açısından da benzeşirler. Ayrıca her iki şair de dar gelirlili sayılabilecek ailelerden gelmişler ve şiir sahasındaki başarıları sayesinde devlet büyüklerinden iltifat ve himâye görmüşlerdir. Hayatlarının büyük bölümünde çağdaş olan şairler, değişik vesilelerle İstanbul dışında da yaşamışlar ve Osmanlı ülkesinin taşra denecek şehirlerini de görmüşlerdir. Diğer yandan dört ayrı padişahın dönemini gören şairler, müretteb Türkçe divan sahibidirler ve divanları dışındaki eserleri dînî içeriklidir. Her iki şair de şiirlerinde, “aşk, ayrılık, dînî duygular, haksızlığa ve zulme direnme, mecâzî aşktan hakiki aşka geçiş, kadere rızâ, feleğin cefâsı, sözün ve şiirin değeri, zamandan şikâyet” gibi ortak konu ve temaları işlemişlerdir.

Farklılıklar: Yukarıdaki benzerlikler yanında şairler arasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin Bâkî İstanbul’da, Yahyâ Bey Rumeli’de doğmuştur. Yahyâ Bey, Bâkî’den 37-38 yıl önce doğmuş; bunun sonucu olarak Yavuz Sultan Selim’in devrini de görmüştür. Bâkî ise Yahyâ Bey’in ölümünden sonra III.Mehmed’in cülûsunu görmüştür. Bâkî’nin babası müezzîn, Yahyâ Bey’inki yeniçeridir. Ayrıca Bâkî, bir devşirme olan Yahyâ Bey’e göre devlet kademelerinde çok daha ileri mevkilere yükselmiştir. Bâkî, Yahyâ Bey’e oranla İstanbul’da daha uzun süre yaşamıştır. Bâkî, Kanuni ile yakınlığı açısından da daha şanslıdır. Bâkî, şöhretini Türkçe divanı ile kazanmışken; Yahyâ Bey daha çok mesnevî sahasında kendini kabul ettirmiştir. Bâkî’nin dört adet mensur çevirisine karşılık Yahyâ Bey’in uyarılma ve telif olmak üzere beş manzum mesnevîsi vardır.

2. Şiirlerin Edebî Çevre ve Dönemleri Açısından Karşılaştırılması

Benzerlikler: Yukarıdaki gazeller 16.yüzyılda yazılmışlardır. Bunun dışında hangi yıl yazıldıklarına dair herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Şairlerin doğum tarihleri ve bu gazelleri yazmak için belirli bir olgunluk dönemlerinde bulunmaları gerektiği göz önünde tutulursa 16.yüzyılın ikinci yarısına ulaşılmış olur. Ne var ki tarih açısından iki gazel arasında kesin bir ayırım ya da örtüşmeden söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu itibarla gazellerin aşağı yukarı aynı döneme ait oldukları kabul edilebilir. Bilindiği gibi bu dönemde; yani 16.yüzyılda Osmanlı Devleti; siyâsî, askerî ve ekonomik alanda olduğu gibi kültürel alanda da en ihtişamlı ve verimli dönemini yaşamıştır.

Aynı şekilde bu iki gazelin nerede ve nasıl bir ortamda yazıldıklarına ilişkin de ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Şairlerin yaşadıkları yerler ve içinde buldukları kültürel ortamlar dikkate alınarak hüküm verilecek olursa, gazellerin Osmanlı-Türk kültürünün hâkim olduğu bir yerde, muhtemelen İstanbul’da, yazıldıkları düşünülebilir.

Farklılıklar: Görüldüğü gibi edebî çevre ve dönem açısından iki gazel arasında önemli ve belirgin bir farklılık görülmemektedir. Bununla birlikte iki şairin mutlak anlamda aynı mekân ve zamanı paylaşmadıklarını bildiğimize göre, iki gazelin edebî çevre ve dönem açısından ufak tefek farklılıklara sahip olabilecekleri de gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim Bâkî’nin 1526-1600 yılları arasında ve daha çok İstanbul’da yaşadığı; buna karşılık Yahyâ Bey’in 1488(?)-1582 yılları arasında ve daha çok İstanbul dışında yaşadığı dikkate alındığında, iki gazelin edebî çevre ve dönem açısından bazı farklılıklar taşıması doğal kabul edilecektir. Ayrıca Bâkî’nin Yahyâ Bey’e göre daha yüksek makamlara ulaşması, çevresinin genişlemesine ve daha çok devlet adamıyla hem-sohbet olmasına imkan tanımıştır. Diğer yandan Bâkî’nin içinde bulunduğu çevrenin Yahyâ Bey’inkine göre daha sivil olduğu da unutulmamalıdır. Buna karşılık Yahyâ Bey, savaşlara ve seferlere bizzat katıldığından, özellikle taşradaki halkla daha yakından iletişim kurma fırsatı yakalamış olabilir. Demek ki iki gazelin, yazıldıkları edebî çevre ve dönem açısından, farklılıklarından çok ortaklıklarından bahsetmek doğrudur. Yazıldıkları dönemin üzerinden bugün için yaklaşık 4 asır geçtiği ve ait oldukları şiir geleneğinin bugün ortada olmadığı dikkate alındığında bu ortaklık daha da anlam kazanmaktadır.

3. Şiirlerin Dış Yapı (Şekil) Özellikleri Açısından Karşılaştırılması

Tablo 1: Şiirlerin Dış Yapı (Şekil) Özellikleri		
Dış Yapı Özellikleri	Bâkî’nin Şiiri	Yahyâ Bey’in Şiiri
Nazımşekli	Gazel	Gazel
Nazım birimi	Beyit	Beyit
Nazım ölçüsü	Arûz ölçüsü mef ‘û lü / fâ i lâ tü / me fâ î lü / fâ i lün	Arûz ölçüsü mef ‘û lü / fâ i lâ tü / me fâ î lü / fâ i lün
Kafiye örgüsü	aa / ba / ca / da / ea	aa / ba / ca / da / ea
Kafiye değeri	“gibi”ler redif / “ân”lar zengin kafiye	“gibi”ler redif / “ân”lar zengin kafiye
Mısra sayısı	10 mısra (5 beyit), 63 kelime	10 mısra (5 beyit) 57 kelime

Gazellerin ses tabakalarını; yani duyulur yapılarını oluşturan ögeler olmaları itibarıyla gazellerdeki harflerin dış yapı (şekil) üzerinde önemli işlevleri ve ağırlıkları vardır. Bu nedenle aşağıdaki tabloda gazellerde kullanılan harfler ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Tablo 2 Şiirlerdeki Harfler														
	Gazel (Bâkî)							Gazel (Yahyâ Bey)						
	Sesli Harfler			Sessiz Harfler			T	Sesli Harfler			Sessiz Harfler			T
	İnce	Kalın	T	Sert	Yumuşak	T		İnce	Kalın	T	Sert	Yumuşak	T	
1.beyit1.mısra	12	2	14	5	13	18	32	6	8	14	3	13	16	30
2.mısra	8	6	14	4	16	20	34	9	5	14	3	12	15	29
Toplam	20	8	28	9	29	38	66	15	13	28	6	25	31	59
2.beyit1.mısra	9	5	14	6	12	18	32	10	4	14	3	15	18	32
2.mısra	8	6	14	1	16	17	31	7	7	14	4	12	16	30
Toplam	17	11	28	7	28	35	63	17	11	28	7	27	34	62
3.beyit1.mısra	13	1	14	5	15	20	34	7	7	14	8	8	16	30
2.mısra	6	8	14	2	13	15	29	9	5	14	3	16	19	33
Toplam	19	9	28	7	28	35	63	16	14	28	11	24	35	63
4.beyit1.mısra	6	8	14	5	10	15	29	6	8	14	2	15	17	31
2.mısra	11	3	14	6	13	19	33	8	5	13	3	14	17	30
Toplam	17	11	28	11	23	34	62	14	13	27	5	29	34	61
5.beyit1.mısra	10	4	14	4	12	16	30	5	9	14	5	12	17	31
2.mısra	11	2	13	5	11	16	29	4	10	14	0	16	16	30
Toplam	21	6	27	9	23	32	59	9	19	28	5	28	33	61
G.Topl.mısra	50	20	70	25	62	87	157	34	36	70	21	63	84	154
2.mısra	44	25	69	18	69	87	156	37	32	69	13	70	83	152
Genel Toplam	94	45	139	43	131	174	313	71	68	139	34	133	167	306

Yukarıdaki bilgi ve verilerden anlaşıldığına göre iki şiir arasında, dış yapı (şekil) özellikleri açısından önemli benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin iki şiir de ‘gazel’ nazım şekli ile, ‘beyit’ nazım birimi ile ve ‘arûz’ vezninin “mef ‘û lü / fâ i lâ tü / me fâ î lü / fâ i lün” kalıbıyla yazılmıştır. İkişer mısralık beşer beyitten oluşan şiirlerin kafiye örgüsü, kafiye değeri ve redifi bile aynıdır. Diğer yandan kullanılan kelime ve harf sayısı açısından da şiirler benzeşmektedir. Dahası her iki gazelde geçen sesli harf sayısının birbirine eşit olması dikkat çekicidir. Hatta bu sesli harflerin beyitlere ve dizelere göre dağılımları da, şaşırtıcı ölçüde, benzerlik göstermektedir. Örneğin her iki şiirin de 9 dizesinde 14, sadece 1 dizesinde 13 sesli harf bulunmaktadır. Aynı şekilde her iki şiirde de yumuşak sessiz harflerin sert sessiz harflerden dört kat daha fazla olması dikkat çekici bir ayrıntı olarak gözükmektedir. Ayrıca redif ve kafiyenin de etkisiyle, her iki şiirdeki “b, d, g, m ve n” harflerinin sayısı da dikkat çekici biçimde birbirine yakındır.

Bu benzerlikleri yanında, iki şiir arasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar daha çok kullanılan harflerin ayrıntılarıyla ilgilidir. Örneğin Bâkî’nin şiirinde ince sesli harfler kalın sesli harflerin iki katından fazla iken; Yahyâ Bey’in şiirinde ince sesli harflerle kalın sesli harflerin sayısı oldukça dengelidir. Diğer yandan Bâkî’nin şiirinde redifin ağırlığıyla 44 kez geçen “i” sesi, Yahyâ Bey’in şiirinde aynı redife rağmen 34 kez yer almıştır.

4.Şiirlerin “Konu, Bakış Açısı, Ana ve Ara Fikirler” Açısından Karşılaştırılması

Tablo 3: Şiirlerdeki Konular ve Temalar	
<p>Bâkî'nin gazelinde sırayla “ayrılık, kavuşma arzusu, alçak gönüllülük, sevgilinin güzelliği, âşğın feryadı, gam” gibi kavramların irdelendiği anlaşılmaktadır. Gazelin omurgasını oluşturan temel objeleri aşağıdaki şekilde sırayla göstermek mümkündür:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. (sevgili), revân / za'îf, cân 2. serkeşlik eylemek, servi/ yüzler sürmek, âb-ı revân 3. devr, güneş / âfet, devr 4. âh, mâh / gök, figân 5. tûr, gam, nişâne, kemân 	<p>Yahyâ Bey'in gazelinde sırayla “hevâ vü hevese yenilmemek, cehâlet, alçakgönüllülük, kanât, tevekkül ve marifet” gibi kavramların irdelendiği anlaşılmaktadır. Gazelin omurgasını oluşturan temel objeleri aşağıdaki şekilde sırayla göstermek mümkündür:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. âdem, hevâ, berg-i hazân, âb-ı revân 2. söylenmek, cehl, terâne 3. saff-ı ni 'âl, mesken-i 'âlî, yerlerin yücesi, duhân 4. deryâ, gıdâ, Hudâ, toğan 5. muhî-i ma 'rifet, deryâ, âb-ı revân

Görüldüğü gibi iki şiir arasında konu, bakış açısı, ana ve ara fikirler açısından benzerlikten çok farklılık bulunmaktadır. “Âb-ı revân”ifadesinin “alçak gönüllülük ve sabırla yoluna devam çabası”nı simgelemesi ve edilgen bir bakış açısı dışında iki şiir arasında konu ve fikirler açısından önemli farklılıklar vardır. Örneğin Bâkî'nin şiiri “aşk, ayrılık, kavuşma arzusu, âh u feryâd” üzerine kuruluyken; Yahyâ Bey'in şiiri tasavvufî bir havaya sahip olarak “hevâ vü heveslere yenilmemek, cehâlet, alçak gönüllülük, kanâat, tevekkül ve ma 'rifet”ten bahsetmektedir. Ayrıca Bâkî'nin şiirindeki temel objelerin somut, Yahyâ Bey'in şiirindekilerinse soyut öğelerden oluştuğu görülmektedir.

5. Şiirlerin Dil ve Üslûp Açısından Karşılaştırılması

Şiirleri, dil ve üslûp açısından, sağlıklı biçimde karşılaştırabilmek için bazı bilgi ve verilere ihtiyaç vardır. Şiirlerdeki kelimelerin sayıları, türleri, yapıları, ait oldukları diller, beyitlerdeki cümlelerin yapıları ve türleri gibi hususlardan oluşan bu bilgi ve veriler aşağıda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 4: Şiirlerdeki Türkçe Kelimeler ve Ekleri (68 adet % 57)		
	Bâkî'nin Gazeli (39 kelime, % 62)	Yahyâ Bey'in Gazeli (29 kelime, % 51)
Fiiller	it- <u>di</u> , git- <u>di</u> , ol- <u>ma</u> - <u>dı</u> , var- <u>ayın</u> , ol- <u>ma</u> - <u>y-a</u> - <u>sın</u> , ir- <u>iş</u> - <u>e</u> - <u>me</u> - <u>z</u> - <u>sin</u> , ir- <u>sün</u> , el- <u>le</u> , çek- <u>di</u> , çevir- <u>di</u> , ey- <u>le</u> - <u>me</u> - <u>z</u> - <u>se</u> 11 adet (% 28.21)	söy- <u>le</u> - <u>n</u> - <u>me</u> , yok, it, tođru- <u>l</u> - <u>ma</u> , gön- <u>der</u> - <u>ür</u> , bak- <u>ma</u> , var- <u>ı</u> - <u>gör</u> , uy- <u>ma</u> - <u>sa</u> , sür- <u>in</u> - <u>me</u> - <u>se</u> 9 adet (% 31.03)
Fiilimsiler	gel- <u>mek</u> , sür- <u>iyü</u> 2 adet (%5.13)	uđra-y- <u>an</u> , ol- <u>an</u> - <u>a</u> 2 adet (% 6.90)
Zamirler	ben, o (2), sen, ol 5 adet (% 12.82)	sen- <u>e</u> 1 adet (% 3.45)
Edatlar	gibi (6), dahı, de, diyü 9 adet (% 23.08)	gibi (7), ile 8 adet (% 27.59)
İsimler	ayağ- <u>ı</u> - <u>n</u> - <u>a</u> , yüz- <u>ler</u> , gün- <u>eş</u> , kulağ- <u>ı</u> - <u>n</u> - <u>a</u> , âh, iç- <u>re</u> , baş- <u>un</u> , gök- <u>ler</u> - <u>e</u> , gerek- <u>se</u> .8 adet(% 23.07)	kurı, yir- <u>e</u> , ara- <u>sı</u> - <u>n</u> - <u>da</u> , yir- <u>ler</u> - <u>ün</u> , yüce- <u>si</u> - <u>n</u> - <u>e</u> , il- <u>ler</u> , el- <u>i</u> - <u>n</u> - <u>e</u> , toğ- <u>an</u> , yol- <u>ı</u> 9 adet (% 31.03)
Sıfatlar	bir 1 adet (% 2.56)	
Ünlemler	iy (2), 2 adet (% 5.13)	
Toplam	34 Türkçe ek 24 çekim eki (%71), 10 yapım eki (%29)	30 Türkçe ek 16 çekim eki (%53), 14 yapım eki (%47)

Tablo 5: Şiirlerdeki Yabancı (Arapça-Farsça) Kelimeler ve Ekleri (52 adet % 43)		
	Bâkî'nin Gazeli 7(24 kelime, % 38)	Yahyâ Bey'in Gazeli (28 kelime, % 49)
Terkip hâlinde	<u>âb-ı revân</u> , <u>âfet-i devr-i zamân</u> , <u>tûr-i gam-un</u> , 7 adet (% 29.17)	<u>berg-i hazân</u> , <u>âb-ı revân</u> , <u>ehl-i dil-ler</u> , <u>terâne-i sâz-ende-gân</u> , <u>saff-ı ni'âl-i</u> , <u>mesken-i 'âlî</u> , <u>muhît-i ma'rifet</u> , <u>âb-ı revân</u> 16 adet (%57.14)
Türkçe fiille (basit)	<u>terk</u> (itdi), <u>müyesser</u> (olmadı) 2 adet (%8.33)	<u>tasavvur</u> (it) 1 adet (%3.57)
Türkçe ekle (basit)	<u>za'îf-i-n-i</u> , <u>serv-ün</u> , <u>mâh-un</u> , <u>nişâne-si-dir</u> , <u>Bâkî'yi</u> 5 adet (% 20.83)	<u>hevâ-y-a</u> , <u>ma'nâ-sı</u> , <u>güdâ-n-ı</u> , <u>deryâ-y-a</u> 4 adet (%14.29)
Bileşik	<u>ser-keş-lik</u> , <u>ser-âmed-sin</u> 2 adet (%8.33)	(sâz-ende-gân)
Yalın hâlde	<u>revân</u> , <u>cân</u> , <u>devr</u> , <u>gerçi</u> , <u>ki</u> , <u>figân</u> , <u>halk</u> , <u>kemân</u> 8 adet (% 33.33)	<u>âdem</u> , <u>cehl</u> , <u>duhân</u> , <u>deryâ</u> , <u>Hudâ</u> , <u>zînhâr</u> , <u>Yahyâ</u> 7 adet (%25.00)
Toplam	14 Farsça (%58)+10 Arapça (%42)kelime = 24 Türkçe 9 çekim(%90)+1 yapım (%10)eki = 10	14 Farsça(%50)+14 Arapça (%50) kelime = 28 Türkçe 7 çekim(%88) + 1 yapım (%12)eki = 8

Tablo 6: Şiirlerdeki Diğer Dil ve Üslûp Özellikleri		
	Bâkî'nin Gazeli	Yahyâ Bey'in Gazeli
Fiil kipleri	5'i görülen geçmiş zaman, 1'i geniş zaman olmak üzere 6 haber kipi; 2'si istek 2'si emir, 1'i şart olmak üzere 5 tasarlama kipi (Toplam 11 kip)	Tamamı görülen geçmiş zaman olan 3 haber kipi; 4'ü emir, 2'si şart kipi olmak üzere 6 tasarlama kipi (Toplam 9 kip)
Anlamlarına göre cümleler	6'sı olumlu 3'ü olumsuz 9 cümle	3'ü olumlu 6'sı olumsuz 9 cümle
Yüklemlerinin cinsine göre	2 isim cümlesi + 7 fiil cümlesi	1 isim cümlesi + 8 fiil cümlesi
Yüklemlerinin yerlerine göre	Tüm cümleler devrik.	2 düz cümle + 7 devrik cümle
Kelime grupları ve tamlamalar (Türkçe-Farsça)	Fiil grubu (6-0), İsim Tamlaması (4-2), Sıfat Tamlaması (3-2), Edat Grubu (2-3) (23)	Fiil grubu (6-0), İsim Tamlaması (2-2), Sıfat Tamlaması (6-1),Edat Grubu(7-0) (24)
Dil-lehçe-şive-ağız	Türk dilinin Osmanlı Türkçesi devresi 16.yüzyıl İstanbul ağzı	Türk dilinin Osmanlı Türkçesi devresi 16.yüzyıl İstanbul ağzı

Tablo 7: Şiirlerdeki Beyitlerin Cümle Yapıları (Sentaks)	
Bâkî'nin Gazeli	Yahyâ Bey'in Gazeli
1. Yüklem-Belirtili Nesne(1)Yüklem-Zarf Tümleci(2) Özne-Yüklem-Zarf Tümleci (3)	1. Özne-Dolaylı Tümleç-Yüklem-Zarf Tümleci (1) Dolaylı Tümleç-Yüklem-Zarf Tümleci (2)
2. Zarf Tümleci-Dolaylı Tümleç Zarf Tümleci-Yüklem-Zarf Tümleci (4)	2. Yüklem-Dolaylı Tümleç-Zarf Tümleci (3) Yüklem-Zarf Tümleci (4)
3. Dolaylı Tümleç-CDU-Özne-Yüklem-CDU (5) Yüklem-Zarf Tümleci (6)	3. Belirtili Nesne-Belirtsiz Nesne-Yüklem (5) Yüklem-Dolaylı Tümleç-Zarf Tümleci (6)
4. CDU-Dolaylı (-Yüklem-) Tümleç Zarf Tümleci (7)	4. Zarf T.-B.li Nesne-D.Tümleç-Yüklem-Özne (7) Zarf T.-Yüklem-Dolaylı Tümleç-Zarf T. (8)
5. Zarf Tümleci-Belirtili Nesne Yüklem (8) CDU-Özne-Yüklem-Zarf Tümleci (9)	5. CDU-Dolaylı Tümleç-Yüklem Zarf Tümleci (9)

Benzerlikler: Yukarıdaki verilerden anlaşıldığına göre iki şiirde geçen toplam kelime sayısı, fiil sayısı, fiilimsi sayısı ve edat sayısı birbirine yakındır. Tasarlama kipleri sayısı açısından da benzeşen iki şiirdeki yapım eklerinin miktarında da benzerlik vardır. Ayrıca yapım ekleri, iki şiirde de büyük çoğunlukla Türkçe kelimelerde yoğunlaşmıştır. Diğer yandan iki şiirde de ekseriyeti fiil soylu kelimeler üzerine kurulu 9 cümle bulunmaktadır. Şiirlerde yer alan kelime grupları ve tamlamalar açısından da veriler arasında önemli bir farklılık yoktur.

16.yüzyıl İstanbul Türkçesiyle yazılmış olan iki şiirde de aynı sayıda Farsça kökenli kelime vardır. Şiirlerde Türkçe ağırlıklı olmak üzere, Farsça ve Arapça kelimelere de yer verilmiştir. Bununla birlikte iki şiirdeki tüm fiiller, fiilimsiler ve zamirlerle edatların büyük çoğunluğu Türkçedir.

Farklılıklar: Dil ve üslûp özellikleri açısından iki şiir arasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Öncelikle Bâkî'nin şiirindeki Türkçe kelime oranı, zamir ve ünlem sayısı Yahyâ Bey'in şiirindekilerden daha fazladır. Aynı şekilde Bâkî'nin şiirinde yer alan Türkçe çekim eklerinin sayısı, Türkçe eklerle kullanılan yabancı basit kelime sayısı ve haber kiplerinin sayısı da Yahyâ Bey'in şiirine oranla daha çoktur. Buna karşılık Yahyâ Bey'in şiirinde Bâkî'nin şiirindekinden daha çok Arapça kelime, daha çok Farsça terkip, daha çok olumsuz cümle ve daha çok kurallı düz cümle bulunmaktadır.

6. Gazellerin Edebî Sanatlar Açısından Karşılaştırılması

Edebî sanatlar, şiir üzerinde gerek dış yapı (şekil) gerek iç yapı (içerik) özellikleri açısından önemli işlevlere sahiptirler. Bu itibarla sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için iki şiirin edebî sanatlar bakımından da incelenmesi gerekmektedir. yukarıdaki şiirlerde dikkat çeken edebî sanatlar aşağıda kısa açıklamalarla verilmiştir.

Tablo 8: Şiirlerdeki Edebî Sanatlar

Bâkî'nin Gazeli	Yahyâ Bey'in Gazeli
<p>istiâre</p> <p>2.beyitte endâmı ve uzun boyu açısından servi, 4.beyitte parlaklığı ve gökyüzünde bulunması açısından mâh, sevgili için simge olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde 2.beyitte de toprağın üzerinde akıp gitmesi açısından âb-ı revân, âşığın (şair-mürid) simgesi niteliğiyle dikkat çekmektedir.</p>	<p>istiâre</p> <p>2.beyitte sözlerinin etkili olmaması ve dikkate alınmaması açısından 'sâzendegân', 4.beyitte rızkını Allah'ın vermesi açısından 'deryâ' ve başkalarının eline bakması açısından 'toğan'; yerine göre bir insan, mürid ya da âşık için simge işlevinde kullanılmıştır. 3.beyitte ise gözü hep yüksekte olmak açısından 'duhân', kibirli kimseleri temsil etmektedir. Ayrıca son beyitte de 'âb-ı revân' yolu denize çıkan bir yolcu gibi düşünülmüştür.</p>
<p>teşbih</p> <p>3.beyitte Güneş'le âfet-i devr-i zamân, 4.beyitte âh ile figân, 5.beyitte de tûr-i gam, Bâkî ve kemân arasındaki ilişki, teşbihi gündeme getirmektedir.</p>	<p>teşbih</p> <p>1.beyitte âdem'le 'berg-i hazân' ve 'âb-ı revân' arasında benzerlik vardır. Aynı ilgi 5.beyitte 'Yahyâ' ile 'âb-ı revân' arasında da kurulmuştur.</p>
<p>teşhis</p> <p>Gerçekte insanî özellikleri bulunmayan servi(2), âb-ı revân (2), Güneş (3), mâh (4) ve âh (4) gibi unsurlara insanî özellikler atfedilmiştir.</p>	<p>teşhis</p> <p>Gerçekte insanî özellikleri bulunmayan 'berg-i hazân (1), 'âb-ı revân' (1), 'duhân' (3), 'deryâ' (4), 'toğan' (4) ve 'âb-ı revân (5) gibi unsurlara insanî özellikler atfedilmiştir.</p>
<p>tezat</p> <p>1.beyitte 'terk itdi' ve 'gitdi' ile 'gelmek, 2.beyitte 'serkeşlik etmek' ile 'yüz sürmek'; 'servi' ile 'âb-ı revân' ve 'serkeş' ile ayak arasında tezat a dayalı bir münasebet vardır.</p>	<p>tezat</p> <p>2.beyitte 'ehl-i dil' ile 'cehl' (câhil), 3.beyitte ise 'saff-ı ni'âl' ile 'mesken-i 'âli' arasında tezata dayalı bir münasebet vardır.</p>

tenâsüp
1.beyitte ‘terk itmek, gitmek’ ve ‘gelmek müyesser olmamak’; 3.beyitte ‘devr, güneş, devr, zamân’; 4.beyitte ‘âh, kulak, figân’; 5.beyitte ‘tîr, nişâne, kemân’ arasında anlam açısından uyum vardır.

leff ü neşr
1. terk itmek-revân/gelmek müyesser olmamak-cân
2. serkeşlik eylemek-serv/yüzler sürmek-âb-ı revân
3. sen-Güneş/ol-âfet-i devr-i zamân
4. âh-mâh-kulak/baş-gök-figân
5. tîr-nişâne-Bâkî/kemân

asonans
Şiirin genelinde ince seslerin özellikle “i” sesinin belirgin bir ağırlığı vardır. Özellikle 1., 5., 8., 9. ve 10.dizelerde bu âhenk daha kuvvetli biçimde hissedilmektedir.

aliterasyon
Şiirin genelinde “b, d, g, m” ve özellikle “n” gibi yumuşak sessizlerin diğerlerinden daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bu âhenk, 2., 4. ve 5.dizelerde daha belirgindir.

hüsn-i talil
2.beyitte servinin doğal ve bitkisel özellikleri nedeniyle uzun oluşu gerçeği, daha farklı bir sebebe bağlanarak, serkeşlik etmesiyle açıklanmaya kalkışılmıştır.

mecâz-ı mürsel
1.beyitte ‘revân’ ve ‘cân’ kelimeleri, bütün olarak ‘sevgili’ yerine kullanılmıştır.

îhâm-ı tenâsüp
3.beyitte ‘devr’ kelimesinin kastedilmeyen anlamıyla (dönme, dolaşma, dönüp durma) ilgili bir kelime (Güneş) kullanılmış. Kelimenin kastedilen anlamı ise ‘zaman, devir, dönem, çağ’dır.

tecrîd
Şair, mahlas beytinde kendini farklı bir şahıs gibi düşünmüştür.

sihr-i helâl
İlk beyitteki ‘gitti’ kelimesi, hem kendinden önceki kelimelerle hem de kendinden sonrakilerle ilişkilendirilebilecek konumda kullanılmıştır:
1.“Terk etdi ben za’ifini gitdi.” 2. “Gitdi revân gibi.”

nidâ
3.beyitte geçen ‘iy Güneş’ ve 4.beyitte geçen ‘iy âh’ ifadelerinde çok güçlü ve heyecanlı olmasa da seslenme vardır.

mübâlağa
2.beyitteki ‘yüzler süriyü varayın’ ile 4.beyitteki ‘baş göklere irmek’ ifadeleri mübâlağalıdır.

cinâs
4.beyitte âh ile mâh arasında eksik bir cinas örneği vardır.

diğer
Son beyitte somut bir öğeyle (tîr) soyut bir kavram (gam)

tenâsüp
1.beyitte ‘hevâya uymak, berg-i hazân, kuru yire sürünmek’; 3.beyitte ‘toğrulmak, yirlerin yücesi, duhân’; 5.beyitte ise ‘deryâ ile âb-ı revân’ arasında anlam açısından uyum vardır.

leff ü neşr
1. hevâya uymak-berg-i hazân/sürünmek-âb-ı revân
2. söylenmek-cehl/ma’nâsı (olmamak)-terâne
3. saff-ı ni’âl-mesken-i ‘âlî/toğrulmak-yirlerin yücesi
4. deryâ-Hudâ/iller-toğan
5. Yahyâ-muhît-i ma’rifet/deryâ-âb-ı revân

asonans
“i” sesi, şiirde diğer seslere göre çok daha fazla kullanılmıştır. Ancak diğer ince seslerle yeterli destek sağlanmadığı için bu âhenk, “gibi” redifinin geçtiği yerlerle sınırlı kalmış gözükmektedir.

aliterasyon
Şiirin genelinde “b, d, g, m” ve özellikle “n” gibi yumuşak sessizlerin diğerlerinden daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bu âhenk, 3., 6., 7., 8. ve 9. dizelerde daha kuvvetli hissedilmektedir.

hüsn-i talil
1.beyitte ‘âb-ı revân’ın doğal olarak toprağın üstünde kıvrılarak akması, farklı bir yaklaşımla, yerlerde sürünmesi şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca 5.beyitte ‘âb-ı revân’ın yine doğal sebeplerle, denize doğru akması ve denize dökülmesi de bir yolcunun yolunun denize uğraması şeklinde yorumlanmıştır.

mecâz-ı mürsel
5.beyitte deryâya uğrayan gerçekte yol değil yolcu; yani ‘âb-ı revân’dır.

îhâm-ı tenâsüp
İlk beyitte ‘hevâ’ kelimesinin kastedilmeyen anlamıyla (hava) ilgili bir kelime (berg-i hazân) kullanılmış. Kelimenin kastedilen anlamı ise ‘heves, arzu, istek’tir.

tecrîd
Şair mahlas beytinde, kendini farklı bir şahıs gibi düşünmüştür.

tevriye
İlk beyitteki ‘hevâ’ kelimesi yakın anlamı olan ‘hava’ ile değil uzak anlamı olan ‘heves, arzu, istek’le kullanılmıştır.

kinâye
İlk beytin ikinci dizesindeki ‘sürünmek’ kelimesi, gerçek anlamıyla (akmak) değil mecâzî anlamıyla (sürünmek, zelif olmak) kullanılmıştır.

telmih
İlk beyitte Hz.Âdem’e, Hz.Havva ile yaşadıklarına ve hata yapmasına gönderme yapılmıştır.

diğer
“Hevâya uymak, kuru yere sürünmek, yerlerin yücesine

arasında aykırı bağdaştırma yapılmıştır. “Terk itmek, müyesser olmamak, ayağına yüzler sürmek, kulağına irişmek, başı göklere irmek, çekip çevirmek” gibi ifadeler; halk arasında yaygın söyleyişlerin ve deyimlerin şiire yansıdığını göstermektedir.

toğrulmak, gıdâsını Hudâ göndermek, iller eline bakmak, varıgörmek ve yolu deryâyâ uğramak” gibi ifadeler; halk arasında yaygın söyleyişlerin ve deyimlerin şiire yansıdığını göstermektedir. Ayrıca şiirde doğanla avlanma alışkanlığının da işaretleri yer almaktadır.

Benzerlikler: İki şiir arasında edebî sanatlar açısından, benzer yönler farklılıklardan fazladır. Örneğin her iki şiirde de “istiâre, teşbih, teşhis, tezat, tenâsüp, leff ü neşr, asonans, aliterasyon, hüsn-i talil, mecâz-ı mürsel, îhâm-ı tenâsüp ve tecrîd” sanatı gözlemlenmiştir. Üstelik bu sanatların sayısı ve nitelik açısından da benzeştikleri görülmektedir. Ayrıca her iki şiirde de halk kültürünü yansıtan deyimsele ifadelere yer verilmiştir.

Farklılıklar: Bununla birlikte iki şiir arasında edebî sanatlar açısından bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin Bâkî'nin şiirinde gözlemlenen “sihr-i helâl, mübâlağa, nidâ ve cinas” gibi sanatların Yahyâ Bey'in şiirinde bulunmadığı; buna karşın Yahyâ Bey'in şiirinde bulunan “tevriye, kinâye ve telmih”in de Bâkî'nin şiirinde olmadığı görülmektedir.

Sonuç

Yukarıda ayrıntılı biçimde ortaya konulan bilgi, bulgu ve veriler; daha somut ve daha anlaşılır olmalarını sağlamak amacıyla, aşağıda bir tablo hâlinde özetlenerek sunulmuştur. Tablodan ilgili karşılaştırma noktaları ve bunlardaki benzerlik ya da farklılık dereceleri hakkında genel bir kanaat edinmek mümkündür:

Tablo 9: Bâkî ile Taşlıcalı Yahyâ Bey'in İki Şiirinin Karşılaştırma Noktaları ve Benzerlik Oranları										
Konu, bakış açısı, ana fikir, ara fikirler.	Edebî çevre ve dönem (Dar anlamda)	Şairler 1 (Doğum yeri, d.tarihi, mesleği, yaşam tarzı)	Şairler 2 (Şöhreti, bakış açısı, eserlerin konusu)	Üslûp (Cümle yapıları, kelimeler, tamlamalar)	Şairler 3 (Eğitim, yabancı dil, çocuk ve eser sayısı)	Bakış açısı (Şiirde)	Edebî sanatlar (Nicelik ve nitelik açısından)	Dış yapı (Şekil) özellikleri	Dil Lehçe, şive, ağız özellikleri	Edebî çevre ve dönem (geniş anlamda)
Çok farklı (% 15)	Çok farklı (% 20)	Çok farklı (% 20)	Benzer (% 50)	Benzer (% 65)	Çok benzer (% 80)	Çok benzer (% 85)	Çok benzer (% 90)	Hemen hemen aynı (% 97)	Aynı (% 100)	Aynı (% 100)

Bütün bu bilgi, bulgu ve verilere dayanılarak, yapılan karşılaştırma çalışmasında elde edilen sonuçları, yukarıdaki grafikte yer alan değerlerin ışığında aşağıdaki gibi birkaç maddede toplamak da mümkün görünmektedir:

1. Şiirlerin “şairler”i açısından benzerlikleri, farklılıklarından daha fazladır. Bu benzeşme; doğum tarihi, ölüm tarihi, mesleği, yaşam tarzı” gibi ayrıntılarda azalmakta; “eğitim, yabancı dil bilgisi, eser ve çocuk sayısı” gibi hususlarda ise artmaktadır.
2. “Edebî çevre ve dönem”, geniş anlamıyla (çağ, devir) düşünüldüğünde iki şiir tamamen örtüşmekte; dar anlamıyla (mahal, muhit, yakın çevre) düşünüldüğünde ise önemli ayrılıklar oluşmaktadır.

3. İki şiir arasındaki benzerlik oranı; “bakış açısı, konu, ana fikir, ara fikirler” gibi içerikle ilgili hususlarda en alt seviyeye inmektedir. Bu anlamda en yüksek benzerlik oranı; “kullanılan dil (lehçe, şive, ağız) ve nazım birimi, nazım şekli, ölçü, redif, kafiye” gibi dış yapı (şekil) unsurları açısından söz konusu olmaktadır.
4. Şiirler; cümle yapıları, kelime ve tamlamalar gibi üslûp özellikleri açısından önemli ölçüde benzeşmektedirler.
5. Şiirlerdeki hâkim bakış açısı ve yaşam felsefesi açısından da şiirlerin önemli oranda benzeştikleri görülmektedir.
6. Şiirlerdeki edebî sanatlar da gerek nicelik gerek nitelik bakımından şaşırtıcı biçimde benzerlik göstermektedir.

Şu hâlde; iki şiirde içerikle ilgili hususlarda azalma eğilimi gösterip dış yapıyla ilgili hususlarda en üst seviyeye çıkan benzerlik oranı; genel itibarıyla değerlendirildiğinde de yüksek bir değerde bulunmaktadır. Yani Bâkî ile Taşlıcalı Yahyâ Bey’e âit bu iki şiir, tüm yönleriyle dikkate alındıklarında, birbirleriyle önemli ölçüde benzerlik göstermektedirler.

Son olarak çalışmanın sonuçlarıyla ilgili farklı ve kısa bir değerlendirme yapmakta yarar olacaktır. Zira bu çalışma göstermektedir ki karşılaştırmalı bir edebiyat incelemesi, edebiyat tarihî ve dilbilim gibi başka yöntemlerden de yararlanılarak, titiz ve ciddi biçimde uygulandığında, araştırmacıya, verimli sonuçlara ulaşma ve karşılaştırmada esas aldığı eserlerle ilgili sağlıklı değerlendirme yapma imkanı vermektedir. Ayrıca bu yöntemin, divan edebiyatı ile modern Türk edebiyatı arasındaki bağın güçlendirilmesi ve somutlaştırılması açısından da önemli olduğu söylenebilir.

Yukarıda divan şiirinin iki farklı dönemine âit şâirlerinden alınan iki gazel üzerinde uygulanan bu yöntem, elbette Türk edebiyatının başka dönemlerine ait eserler üzerinde de uygulanabilir. Dahası bu tür uygulamalar, Türk edebiyatı ve Türk edebiyatının devirleri, şâirleri, yazarları ve eserleri ile ilgili bilimsel geçerliliği daha yüksek veriler elde edilmesinde; böylece aradaki bağların güçlendirilip ortaya çıkarılmasında önemli bir işlevi yerine getirebilecek nitelikte görünmektedir.